

ਸਾਕਾਚਮਕਰ

ਸਚਿੱਤ੍ਰ ਸਾਖੀ

ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ॥

ਸਾਕਾ ਚਮਕੌਰ

ਨਿਰੀਆਂ ਜਿੰਦਾਂ ਵੱਡਾ ਸਾਕਾ ਦੀ ਸਚਿੰਤ੍ਰ ਪੁਸਤਕ ਛਪਣ 'ਤੇ ਮੈਂ ਆਜ ਪੁਰਣ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੂੰ ਵੀ ਫੋਟੀ ਹੀ ਇਸੇ ਡਰੂ ਸਚਿੰਤ੍ਰ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਪਾਠਨਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਹੱਥ ਦੇ ਕੇ ਧਰਮ ਪੁਚਾਰ ਕਮੇਟੀ (ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ) ਖੁਸ਼ੀ ਨਵੇਂਗੀ। ਅੱਜ ਸਾਕਾ ਚਮਕੌਰ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ, ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ 'ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ ਦੇਖ ਮੈਨੂੰ ਰੂਹਾਨੀ ਤਸੱਲੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜੰਗ ਨਿਰੀ ਅਦੁੱਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਅਨੋਖੀ ਵੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਥੇ ਹੀ ਚਾਲੀ ਖੁੱਖਿਆਂ, ਤ੍ਰਿਹਾਇਆਂ, ਹਥਿਆਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ, ਸਾਥਿਆਰਾਂ, ਸੁਰਮਿਆਂ ਨੇ ਦਾਸ਼ੋਲ ਪਿਤਾ ਦੀ ਅਸੀਸ ਲੈ ਦਸ ਲੱਖ ਮੁਗ਼ਲ ਮੁਲਖਈਏ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰ ਕੇ ਸਾਹਸ ਦਾ ਨਿਰਾਣਾ ਨਮੂਨਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਚਮਕੌਰ ਵਿਖੇ ਹੀ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੇਰੋਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ, ਭਾਭਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਭਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਮੈਦਾਨ-ਜੰਗ ਵਿਚ ਭੇਜ ਅਤੇ ਸਹੈਦ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖ ਜਿਵੇਂ ਸੁਕਰ ਮਨਾਇਆ, ਜੈਕਾਰਾ ਫੌੜਿਆ ਤੇ ਫੜਕਾਇਆ : ਅੱਜ ਅਠਾਨਤ ਅਦਾ ਹੋਈ: ਓਹ ਕੇਵਲ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਠੀਕ ਠਿਕਾਇਆ ਹੈ ਜੇਹੀ ਔਲਾ ਯਾਰ ਖਾਨ ਨੇ:

ਯਾਰੁਬ ਕੇ ਯੂਸਰ ਕੇ ਚਿਛਰਨੇ ਨੇ ਰੁਲਾਯਾ।
ਸਾਬਰ ਕੈਣੀ ਕਮ ਐਸਾ ਰਸੂਲੋਂ ਮੈਂ ਹੈ ਆਯਾ।
ਕਟਾਕ ਕੇ ਚਾਰ ਪਿਸਰ ਇਕ ਆਸੁ ਨ ਕਿਰਾਯਾ।

ਮੈਨੂੰ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਹੂ ਭਿਜੇ ਪੰਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ 'ਜੁਝ ਮਰਏ' ਦਾ ਚਾਅ ਕੌਮ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੇਰੀ ਇਹ ਵੀ ਪੱਕੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਸਚਿੰਤ੍ਰ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਦਾ ਇਹ ਸਿਨਠਿਲਾ ਜਾਰੀ ਰਵੇਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਅਣਫਿੱਠੇ ਵਰਯੇ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਪੁਚਾਏ ਜਾਂਦੇ ਰਹਿਣ।

ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦਾ ਦਾਸ,

ਪ੍ਰਭਾਕਰ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ

(ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ)

ਪ੍ਰਧਾਨ,

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ।

ਸਾਹਿਬ-ਭਰਮਲ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਕੋਠਿੰਦੇ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਸਹਿਤ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਇਕੱਤਰ ਵੈਰੀ-ਦਲਾਂ ਨਾਲ ਜੁਝਣ ਦੀ ਗਾਥਾ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਪਨੀਰੀ ਦੇ ਬਾਲ ਅਰੋਧ ਮਨਾਂ 'ਚ ਵਾਸਤਵਿਕ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ 'ਸਾਕਾ ਚਮਕੌਰ: ਸਚਿੰਤ੍ਰ ਸਾਥੀ' ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਇਕ ਅਰਸੇ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਚਿੰਤ੍ਰ ਪੁਸਤਿਕ ਦਾ ਹਥਲਾ ਐਡੀਸ਼ਨ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦਾ ਦਾਸ,

ਅਮਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

(ਅਭਿਯੰਤਰ ਸਿੰਘ)

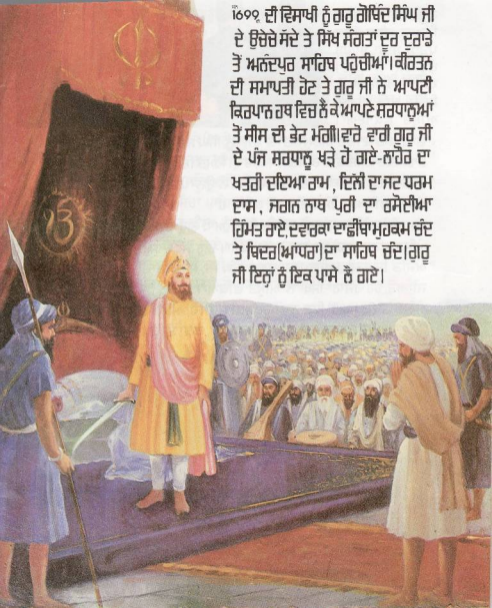
ਪ੍ਰਧਾਨ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ਼੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

- ਮੁੱਖ ਸਲਾਹ : ਡਾ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ
- ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਿਛੋਕੜ, ਡੀਜ਼ਾਇਨ ਤੇ ਸੁਧਾਰੀ : ਪ੍ਰਿੰ. ਸੰਤੋਖੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਗੁਰਪੁਰਵਾਜੀ)
- ਲੇਖਕ : ਪ੍ਰੋ. ਜਗਦੀਸ ਸਿੰਘ
- ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ, ਆਰਟ ਵਰਕ : ਸ਼੍ਰੀ ਭੋਧ ਰਾਜ
- ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਸਕੰਤਰ, ਧਰਮ ਪੁਚਾਰ ਕਮੇਟੀ (ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ), ਸ਼੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
- ਛਪਣ ਵਾਲੇ : ਗੋਲਡਨ ਆਦਮਿੰਟ ਪ੍ਰੈਸ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮਸਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ਼੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
- : ਜਨਵਰੀ ੨੦੦੬ ੫੦,੦੦੦

ਸਭ ਹੱਕ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ।

ਭੋਟਾ ੧੫ ਰੁਪਏ

1699 ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਉਚੇਚੇ ਸੌਦੇ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੁਰ ਦੁਰਾਡੇ ਤੋਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚੀਆਂ। ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਹੋਣ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾਨ ਹਥ ਵਿਚ ਨੈਕੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਤੋਂ ਸੀਸ ਦੀ ਭੇਟ ਮੰਗੀ। ਵਾਰੇ ਵਾਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੰਜ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਖੜੇ ਹੋ ਗਏ- ਨਾਹੋਰ ਦਾ ਖਤਰੀ ਦਇਆ ਰਾਮ, ਦਿਲੀ ਦਾ ਜਟ ਧਰਮ ਦਾਸ, ਜਗਨ ਨਾਥ ਪੁਰੀ ਦਾ ਰਸੋਈਆ ਹਿੰਮਤ ਰਾਏ, ਦਵਾਰਕਾ ਦਾ ਛੀਬਾ ਮੁਹਕਮ ਚੰਦ ਤੇ ਥਿਦਰ (ਆਂਧਰਾ) ਦਾ ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਲੈ ਗਏ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ
ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਵਿਚ
ਪਤਾਸੇ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ
ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਪਾਏ।
ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ
ਇਕੋ ਬਾਟੇ ਵਿਚੋਂ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ।

ਜ਼ਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਭੇਦ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਸਜਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਰੱਖੇ—
ਭਾਈ ਦਾਇਆ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਮੁਹਕਮ ਸਿੰਘ ਤੇ
ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਤੋਂ ਆਪ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ। ਏਸੇ ਲਈ ਅਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ :

ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ (ਗੁਰੂ) ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਆਪੇ ਗੁਰੂ ਚੇਲਾ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਲਈ ਉਤਸਾਹ ਜਾਗ ਪਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁਰ੍ਹ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ
ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ
ਜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਮਗਰੋਂ ਇਕ ਨਵੀਂ ਰੂਹ ਫੂਕੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਤੇ ਖਾਲਸਾ
ਬਣਦਾ ਹੈ। ਪੰਜ ਕਕਾਰ—ਕੇਸ, ਕੰਘਾ, ਕਛਹਿਰਾ, ਕੜਾ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ।

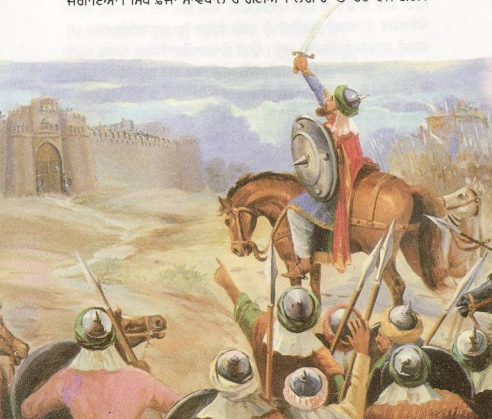
ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਹਾਜ਼ਰ-ਨਾਜ਼ਰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਉਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਦਾ ਮੇਰੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਦੇ ਬਹਾਦਰ ਸਿਪਾਹੀ ਬਣਨ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਰੋਜ਼ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਗਤਕੇ ਤੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਜੰਗੀ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਦੇ। ਦੋ ਦਸਤੇ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ, ਇਕ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਤੇ ਇਕ ਆਪਣਾ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪੂੰ ਇਹ ਖੇਡਾਂ ਦੇਖਦੇ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਾਜੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਮਾੜੀ ਅੱਖ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਸਨ। ਸਿੱਖ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ 'ਸੱਚੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ' ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਇਹ ਸਹਾਰ ਨਾ ਸਕਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਕਿਹਾ ਜਾਏ ਤੇ ਓਹ ਭੀ ਸੱਚਾ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਧਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਅਨੰਦਪੁਰ 'ਤੇ ਕਈ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ। ਹਰ ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿੰਘ ਡਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦੇ ਤੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਤੇ ਮੁਗਲ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਦੀ ਖਾਣੀ ਪੈਂਦੀ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਨਵਾਬ ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਨ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਰੁਸਤਮ ਖਾਨ ਨੂੰ ਉਚੇਚਾ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਓਹ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਫਤਹ ਕਰਨ। ਨਵੰਬਰ ੧੬੯੫ ਵਿਚ ਰੁਸਤਮ ਖਾਨ ਨੇ ਅਚਾਨਕ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਨੇ ਘੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਦਰਿਆ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਪਾਰ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਰਦੀਆਂ ਦੀ ਰਾਤ ਚੁਣੀ ਜਦ ਸਤਲੁਜ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਘੱਟ ਹੋਵੇ ਤੇ ਸਿੱਖ ਫੌਜਾਂ ਆਰਾਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਚੌਕੀ ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦਿੰਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਪਠਾਣ ਸਿਪਾਹੀ ਆਲਮ ਜਾਗਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਜਦ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ ਤਾਂ ਝੱਟ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਜਗਾਇਆ। ਸਿੱਖ ਫੌਜਾਂ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਨਗਰ 'ਤੇ ਚੋਟ ਵੱਜ ਗਈ।

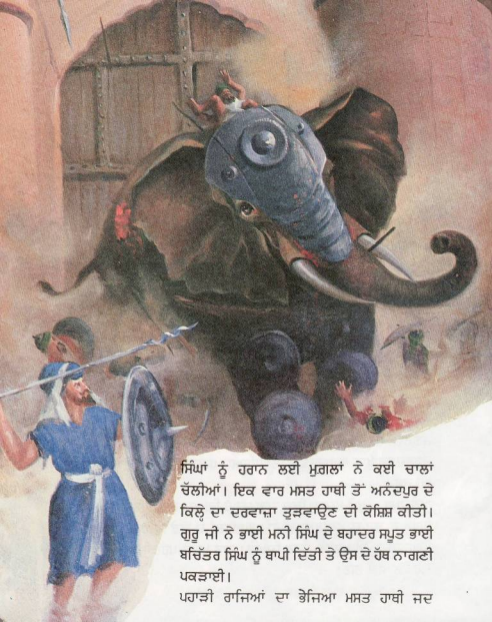

ਤੀਰ ਤੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਚਲਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਜਦ ਤੋਪਾਂ ਦੇ ਗੋਲੇ ਤੇ ਤੀਰ ਸਤਲੁਜ ਵਿਚ ਅੜੇ ਖਲੋਤੇ ਮੁਗਲ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਪੈਂਦੇ ਤਾਂ ਓਹ “ਅਲ੍ਹਾ ਬਚਾਓ, ਅਲ੍ਹਾ ਬਚਾਓ” ਪੁਕਾਰਦੇ ਹਥਿਆਰ ਛੱਡ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਅੱਡੀ ਲਗਾ ਨਸ ਗਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਹੋਰ ਜੰਗਾਂ ਹੋਈਆਂ।

ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਨਵਾਬ ਨੇ ਵੱਡੇ ਲਸ਼ਕਰ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ। ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਨਵਾਬ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਖਾਨ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਲਿਆਇਆ। ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਦਸਤੇ ਨਾਲ ਆ ਰਲੇ।

ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਡਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ। ੧੫ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭੀ ਆਪਣੇ ਜੌਹਰ ਦਿਖਾਏ। ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਤੇ ਮੁਗਲ ਜਰਨੈਲ ਦੌੜ ਗਏ।

ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾਨ ਲਈ ਮੁਗਲਾਂ ਨੇ ਕਈ ਚਾਲਾਂ
ਚੱਲੀਆਂ। ਇਕ ਵਾਰ ਮਸਤ ਹਾਥੀ ਤੋਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੇ
ਕਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਤੁੜਵਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ।
ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਹਾਦਰ ਸਪੂਤ ਭਾਈ
ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਥਾਪੀ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਨਾਗਣੀ
ਪਕੜਾਈ।

ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਭੋਜਿਆ ਮਸਤ ਹਾਥੀ ਜਦ

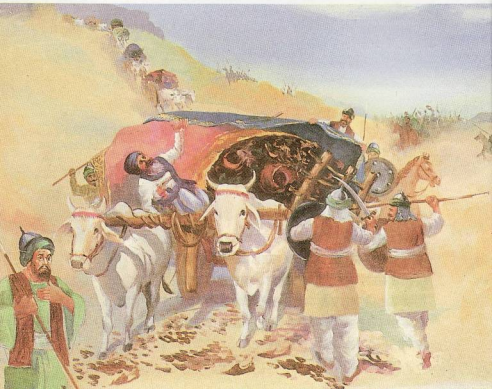

ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵੱਲ ਵਧਿਆ ਤਾਂ ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਨਾਗਣੀ ਨਾਲ ਅਜਿਹਾ ਤਿੱਖਾ ਵਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਨਾਗਣੀ ਹਾਥੀ ਦੇ ਮੱਥੇ ਨੂੰ ਚੀਰ ਗਈ। ਜਖਮੀ ਹੋਇਆ ਹਾਥੀ ਚੀਕਦਾ-ਚਿਹਾੜਦਾ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਲਿਤਾੜਦਾ ਤੜਫ-ਤੜਫ ਕੇ ਮਰ ਗਿਆ।

੧੭੦੪ ਦੀ ਜੰਗ ਸਭ ਤੋਂ ਘੋਰ ਜੰਗ ਸੀ। ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਲੜਾਈ ਚਲਦੀ ਰਹੀ। ਮੁਗਲ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਗਰਮੀ ਤੇ ਫੇਰ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਕਸ਼ਟ ਉਠਾਣੇ ਪਏ। ਹੁਣ ਸਰਦੀ ਸਿਰ ਤੇ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮੁਗਲ ਫੌਜੀ ਮਾਰੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਮੁੱਲਾਂ ਤੇ ਪੈਂਡਤ ਨੂੰ ਘੱਲਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੁਰਾਨ ਤੇ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਸਹੁੰ ਚੁਕ ਕੇ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਹ ਕਿਲ੍ਹਾ ਛੱਡ ਦੇਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸ ਨੂੰ ਵੀ ਇਕ ਚਾਲ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਇਕਰਾਰ ਪਰਖਣ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾਈ।

ਆਪ ਨੇ ਪਾਟੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕਪੜੇ, ਜੁੱਤੀਆਂ, ਹੱਡੀਆਂ ਤੇ ਪਿੰਜਰ ਗੱਡਿਆਂ ਤੇ ਭਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਤੇ ਕੀਮਤੀ ਮਖਮਲੀ ਕਪੜੇ ਪਾ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਭੇਜੇ। ਅਜੇ ਗੱਡੇ ਥੋੜੀ ਦੂਰ ਹੀ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਮੁਗਲ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਜਦ ਗੱਡਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਟੁੱਟੀਆਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ਤੇ ਪਿੰਜਰ ਨਿਕਲੇ ਤਾਂ ਉਹ ਬੜੇ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹੋਏ। ਕੁਝ ਦਿਨ ਬੀਤ ਗਏ ਤਾਂ ਮੁਗਲਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਦੀ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗੀ। ਉਹ ਜੰਗ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿੱਛਾ ਛੁਡਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਮੁਗਲ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਦਸਤਖਤ ਕੀਤਾ ਕੁਰਾਨ ਭੇਜਿਆ ਤੇ ਨਾਲ ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਘੱਲੀ ਕਿ ਜੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਅਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡ ਦੇਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਰੋਕ-ਟੋਕ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਇਗਾ। ਪੰਥ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਛੱਡਣਾ ਮੰਨ ਲਿਆ।

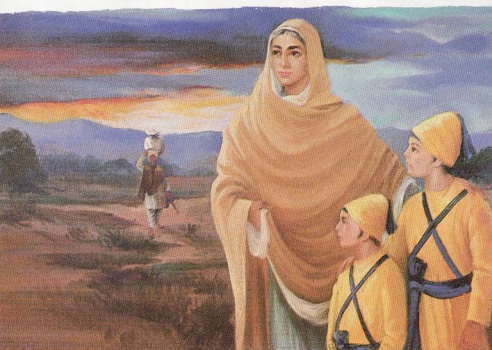
੨੦ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੦੪ ਨੂੰ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ, ਜਦ ਸਰਦੀ ਜ਼ੋਰਾਂ 'ਤੇ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਛੱਡਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ, ਚਾਰੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ, ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਤੇ ਕੁਝ ਸਿੰਘ ਪਹਿਲੋਂ ਨਿਕਲੇ। ਬਾਕੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜੱਥੇ ਥੜੀ ਥੜੀ ਵਿੱਥ ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਨਿਕਲੇ। ਭਾਵੇਂ ਫੌਜਾਂ ਪਿੱਛਾ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਸਰਸਾ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਲਗਾਇਆ ਤੇ ਫਿਰ ਸਰਸਾ ਪਾਰ ਕੀਤੀ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਛੋਟੇ ਸਪੁਤ੍ਰ—ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਫਤਹ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਤੋਂ ਨਿੱਖੜ ਗਏ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਦਾਦੀ ਜੀ, ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹ ਜੰਗਲਾਂ ਜੂਹਾਂ ਦੇ ਬਿੱਖੜੇ ਰਸਤਿਆਂ

ਵਿਚ ਪੈ ਗਏ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰਸੋਈਆ ਗੰਗੂ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਮਾਤਾ ਜੀ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਖੇੜੀ ਪਿੰਡ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ।

ਜਦ ਮੁਗਲ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪਰਵਾਰ ਸਮੇਤ ਕਿਲ੍ਹਾ ਛੱਡ ਦੇਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ ਤਾਂ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਕੁਝ ਮੁਗਲ ਸਿਪਾਹੀ ਅੱਭੜਵਾਹੇ ਉੱਠੇ। ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਝੂਣ ਕੇ ਜਗਾਇਆ। ਅਨੰਦਪੁਰ ਖਾਲੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਚਲੇ ਗਏ। ਸਾਰੀ ਮੁਗਲ ਫੌਜ ਵਿਚ ਸ਼ੋਰ ਮਚ ਗਿਆ।

ਵਾਹੋ-ਦਾਹੀ ਮੁਗਲ ਸਿਪਾਹੀ ਘੋੜਿਆਂ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋਏ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਫੌਜ ਮਗਰ ਨੱਠ ਪਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਅੱਗੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਫੌਜ ਦੇ ਕੁਛ ਸਿੰਘ ਅਜੇ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਪਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਸਨ। ਮੁਗਲ ਸਿਪਾਹੀ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਕਾਰਨ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਖੂਬ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਰਸਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਭਾਰੀ ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ।

ਇਸ ਹਫੜਾ-ਦਫੜੀ ਵਿਚ ਮੁਗਲ ਸਿਪਾਹੀ ਇਤਨੇ ਘਬਰਾਏ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁੱਥਮ ਗੁੱਥਾ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਏ ਤੇ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਡਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਜਿਤਨੇ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਪਾਰ ਕਰ ਸਕੇ, ਪਾਰ ਚਲੇ ਗਏ। ਬਾਕੀਆਂ ਬਹਾਦਰੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਬੂਤ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਜ਼ਰਾ ਨਾ ਘਬਰਾਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਪਤਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਮੁਗਲ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਦੌੜਨਾ ਹੈ।

ਤਲਵਾਰਾਂ ਤੇ ਭਾਲੇ ਚੱਲੇ। ਕਈ ਸਿਪਾਹੀ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਏ, ਅਨੇਕਾਂ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਲੰਬਾਂ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਡਿੱਗੀਆਂ, ਕਈ ਨਦੀ ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹ ਗਈਆਂ। ਕਈ ਘੰਟੇ ਘਮਸਾਨ ਦਾ ਯੁਧ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਿਡਰ ਤੇ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਫੌਜ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕ ਕੇ ਲੜਦੇ ਰਹੇ।

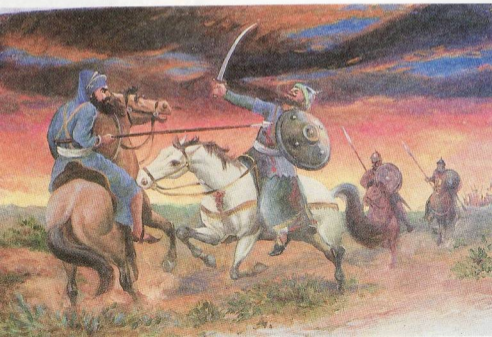
ਭਾਈ ਉਦੈ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇੱਕਲਿਆਂ ਹੀ ਮੁਗਲਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਰੋਕੀ ਰੱਖਿਆ। ਪਰ ਮੁਗਲਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਏਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਈ ਉਦੈ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਦੂਜੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਲਈ।

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੁਗਲ ਫੌਜ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਪਰ ਜੁਝਦੇ ਰਹੇ। ਭਾਈ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਦ ਇਹ ਡਿੱਠਾ ਤਾਂ ਝਟ ਉਧਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਘੇਰਾ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਘੋੜਾ ਦੁੜਾ ਕੇ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਪਾਰ ਕਰ ਗਏ।

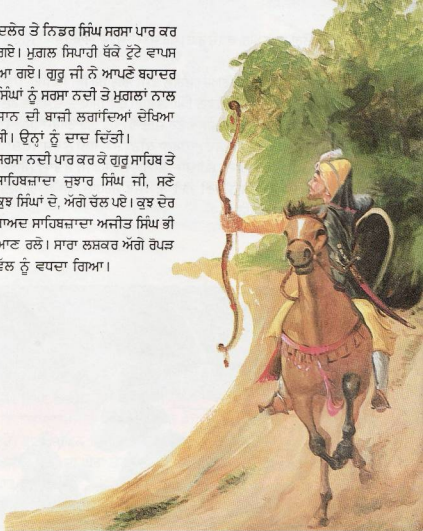
ਇਕੱਲੇ ਭਾਈ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁਗਲਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਠਲ੍ਹ ਲਿਆ। ਆਪਣੇ ਨੇਜ਼ੇ ਨਾਲ ਇਕ-ਇਕ ਕਰ ਕੇ ਕਈ ਮੁਗਲ ਫੌਜੀਆਂ ਨੂੰ ਡੋਰਿਆ। 'ਬਚਾਓ!' ਪੁਕਾਰਦੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਘੋੜਿਆਂ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਡਿਗਦੇ ਜਾਂਦੇ। ਭਾਈ ਜੀਵਨ

ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧਦੇ ਗਏ। ਪਰ ਜੂਝਦੇ-ਜੂਝਦੇ ਆਖਰ ਭਾਈ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ।

ਫੋਰ ਘਮਸਾਨ ਦਾ ਯੁਧ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੁਗਲ ਫੌਜੀ ਸਮਝ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦੋ ਬਹਾਦਰ ਸਿਪਾਹੀਆਂ—ਭਾਈ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਉਦੈ ਸਿੰਘ— ਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਟੁੱਟ ਜਾਣਗੇ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਿਡਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਬੜਾ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਮੁਗਲਾਂ ਨੂੰ ਭਜਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਹੀਦਾਂ—ਭਾਈ ਉਦੈ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ— ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਆ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਭੇਟ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਦਲੇਰ ਤੇ ਨਿਡਰ ਸਿੰਘ ਸਰਸਾ ਪਾਰ ਕਰ
 ਗਏ। ਮੁਗਲ ਸਿਪਾਹੀ ਥੱਕੇ ਟੁੱਟੇ ਵਾਪਸ
 ਆ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਹਾਦਰ
 ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਤੇ ਮੁਗਲਾਂ ਨਾਲ
 ਜਾਨ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਲਗਾਂਦਿਆਂ ਦੇਖਿਆ
 ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਾਦ ਦਿੱਤੀ।
 ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤੇ
 ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸਣੇ
 ਕੁਝ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ, ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਪਏ। ਕੁਝ ਦੇਰ
 ਬਾਅਦ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਭੀ
 ਆਣ ਰਲੇ। ਸਾਰਾ ਲੜਕਰ ਅੱਗੇ ਰੋਪੜ
 ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਧਦਾ ਗਿਆ।

ਰੋਪੜ ਦੇ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਥਾਂ ਦੇਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਇੱਠਾਂ ਦੇ ਭੱਠੇ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ।
 ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਉਧਰ ਚਲ ਪਈਆਂ। ਜਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨੀਲੇ
 ਘੋੜੇ ਨੇ ਭੱਠੇ ਤੇ ਪੈਰ ਪਾਇਆ ਤਾਂ ਓਹ ਠੰਡਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਇਸ ਕੌਤਕ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਭੱਠੇ ਵਾਲੇ
ਬੜੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਿੰਤਾ
ਭੀ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭੱਠਾ
ਠੰਡਾ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਇੰਨਾਂ
ਕੱਚੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ।

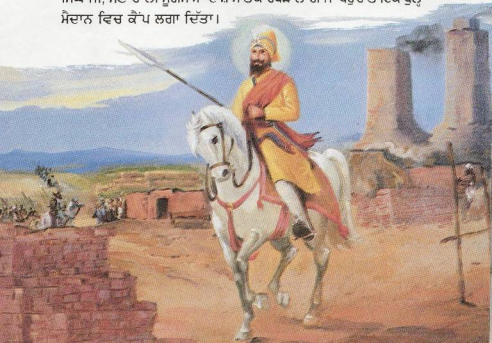

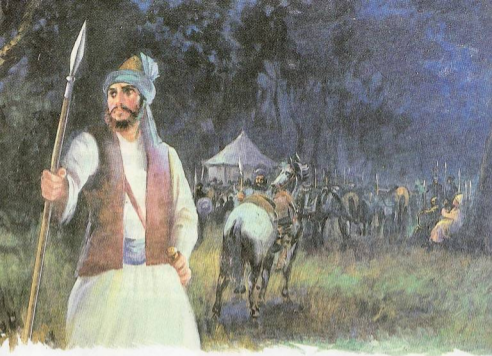
ਭੱਠਾ ਸਾਹਿਬ

ਪਰ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਕ ਇੱਟ ਕੱਢ ਕੇ ਦੇਖੀ ਤਾਂ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਲਾਲ ਤੇ ਪੱਕੀ ਹੋਈ ਸੀ।
ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਡਿਗ ਪਏ ਤੇ ਬੋਲ ਉਠੇ—“ਪੰਨ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ
ਜੀ!”

ਏਸ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਭੱਠਾ
ਸਾਹਿਬ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜੁਝਾਰ
ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸਣੇ ਚਾਲੀ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ਾਮ ਤੱਕ ਰੋਪੜ ਲਾਗੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ ਤੇ ਇਕ ਖੁਲ੍ਹੇ
ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਕੈਂਪ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਤੰਬੂ ਲਗਾ ਕੇ ਫੌਜ ਦੀ ਛਾਉਣੀ ਪਾ ਲਈ। ਆਪਣੇ ਲੰਗਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ। ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਚਾਰੇ ਲਈ ਭੀ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਲਈ ਭੀ ਰਸਦ ਪਾਣੀ ਘੱਲ ਦਿੱਤਾ।

ਕੋਟਲਾ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਕ ਪਠਾਣ ਨੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿਮੇ ਲਈ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਰੋਪੜ ਹੀ ਰਹੇ। ਉਥੇ ਦਾ ਇਕ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਚੌਧਰੀ ਬੁਧੀ ਚੰਦ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਸੇਵਕ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਜਦ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਖੁਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਡੇਰਾ ਲਗਾਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਹੱਥ

ਜੋੜ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, “ਮਹਾਰਾਜ, ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਆਪ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਆਪ ਮੇਰੀ ਹਵੇਲੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚਲੋ, ਹੈ ਤਾਂ ਕੱਚੀ ਪਰ ਆਪ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਲਈ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਕੰਮ ਦਏਗੀ। ਆਪ ਦੇ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਉਸ ਹਵੇਲੀ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਮੁਗਲ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਡੱਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਸਕਣਗੇ।”

ਖਬਰ ਸੁਣੀ ਜਿਸੀਂਦਾਰ ਨੇ, ਮੱਧੋਂ ਬੈਸੈ ਚਮਕੌਰ।

ਸੁਨਤ ਬਚਨ ਤਤਕਾਲ ਹੀ, ਵੁਹ ਆਯੋ ਉਠਿ ਦੌਰ।

ਹਾਥਿ ਜੋਰਿ ਐਸੇ ਕਹਯੋ, ਬਿਨਤੀ ਸੁਨੈ ਕਰਤਾਰ।

ਬਸੇ ਮਧਿ ਚਮਕੌਰ ਕੈ, ਅਪਨੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਧਾਰ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਚੌਧਰੀ ਬੁਧੀ ਚੰਦ ਦੀ ਕਹੀ ਗੱਲ ਪਸੰਦ ਆਈ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਐਸੇ ਬਹਾਦਰ ਤੇ ਨਿਡਰ ਸੇਵਕ ਸਨ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਗੜੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਫੌਜੀ ਕੈਂਪ ਹਟ ਗਿਆ। ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਮਾਨ ਘੋੜਿਆਂ ਤੇ ਲੱਦਿਆ ਗਿਆ। ਬੜੀ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਸਭ ਕੁਝ ਗੜੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਬੜੀ ਵਿਉਂਤ ਨਾਲ ਸਭ ਸਾਮਾਨ ਥਾਉਂ ਥਾਈਂ ਟਿਕ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗਾਂ ਵਿਚ ਜੂਝਣ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਸਿਖਿਆ ਭੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਮੁਗਲਾਂ ਦੀ ਨੀਅਤ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਓਹ ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਿਚ ਸਨ। ਹਰ ਦਮ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਘਬਰਾਹਟ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ, ਦੋਵੇਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਤੇ ਸਿੰਘ ਸੂਰਮੇ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਤੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਲਏ। ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾ ਲਈ। ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕਰਤਵ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਸਥਾਨ ਨੀਅਤ ਕਰ ਲਏ। ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਇਕ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਾਂਗ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਮੁਗਲ ਫੌਜਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦਸ ਲੱਖ ਦਾ ਲਸ਼ਕਰ ਲੈ ਕੇ ਆਣ ਪਹੁੰਚਾ। ਉਸ ਨੇ ਆਣ ਕੇ ਢੰਡੋਰਾ ਪਿਟਵਾਇਆ ਕਿ ਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦੇਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਬਖਸ਼ੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਢੰਡੋਰੇ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੇ ਐਲਾਨ ਦਾ ਜਵਾਬ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਭਾਰੀ ਬੁਛਾੜ ਨਾਲ ਦਿੱਤਾ। ਮੁਗਲ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਵੀ ਗੋਲੀਆਂ

ਚਲਾਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਪਰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਉਣ ਦੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਾ ਪਈ।

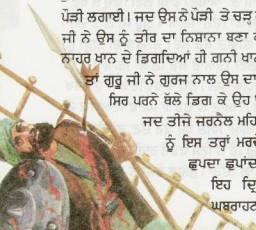
ਮੁਗਲ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਜਰਨੈਲ ਨਾਹਰ ਖਾਨ ਨੇ ਚੋਰੀ ਛਿਪੀ ਹਵੇਲੀ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਨਾਲ ਪੌੜੀ ਲਗਾਈ। ਜਦ ਉਸ ਨੇ ਪੌੜੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤੀਰ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਉਥੇ ਹੀ ਚਿੱਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਨਾਹਰ ਖਾਨ ਦੇ ਡਿਗਦਿਆਂ ਹੀ ਗ਼ਾਨੀ ਖਾਨ ਨੇ ਅੱਗੇ ਆਉਣ ਦਾ ਹੀਆ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਜ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਭੰਨਿਆ ਤੇ ਮਿੱਝ ਕੱਢ ਦਿੱਤੀ।

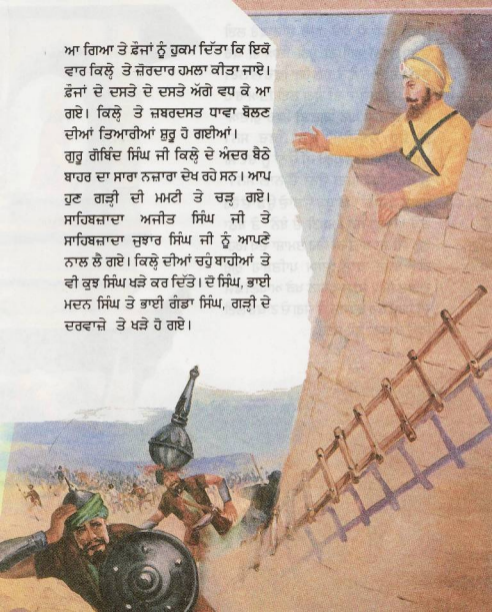
ਸਿਰ ਪਰਨੇ ਥੱਲੇ ਡਿਗ ਕੇ ਉਹ ਉਥੇ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ।

ਜਦ ਤੀਜੇ ਜਰਨੈਲ ਮਹਿਮੂਦ ਅਲੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੋਹਾਂ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਰਦੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਕੰਧ ਦੇ ਓਹਲੇ ਫੁਪਦਾ ਫੁਪਦਾ ਨੱਸ ਗਿਆ।

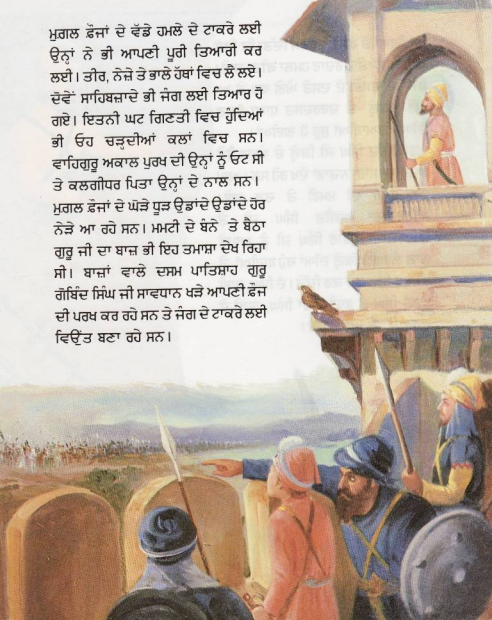
ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੇਖ ਕੇ ਮੁਗਲ ਫੌਜਾਂ ਵਿਚ ਘਬਰਾਹਟ ਫੈਲ ਗਈ। ਨਵਾਬ ਸਰਹਿੰਦ ਅੱਗੇ

ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਕੋ ਵਾਰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਦਸਤੇ ਦੇ ਦਸਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਆ ਗਏ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਧਾਵਾ ਬੋਲਣ ਦੀਆਂ ਤਿਆਗੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬੈਠੇ ਬਾਹਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਪ ਹੁਣ ਗੜ੍ਹੀ ਦੀ ਮਮਟੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਏ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਚੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਗਏ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਚਹੁੰਬਾਹੀਆਂ ਤੇ ਵੀ ਕੁਝ ਸਿੰਘ ਖੜੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਦੋ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਗੜ੍ਹੀ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਖੜੇ ਹੋ ਗਏ।

ਮੁਗਲ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਮਲੇ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੀ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ। ਤੀਰ, ਨੇਜ਼ੇ ਤੇ ਭਾਲੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਲਏ। ਦੋਵੇਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਭੀ ਜੰਗ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ। ਇਤਨੀ ਘਟ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੀ ਓਹ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਸਨ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਓਟ ਸੀ ਤੇ ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ। ਮੁਗਲ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਘੋੜੇ ਪੂੜ ਉਡਾਂਦੇ ਉਡਾਂਦੇ ਹੋਰ ਨੇੜੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਮਮਟੀ ਦੇ ਬੰਨੇ ਤੇ ਬੈਠਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬਾਜ਼ ਭੀ ਇਹ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਦਸਮ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਵਧਾਨ ਖੜੇ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਜੰਗ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾ ਰਹੇ ਸਨ।

੨੨ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੦੪ ਨੂੰ ਚਮਕੌਰ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਇਕ ਬੜਾ ਹੀ ਅਨੋਖਾ ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਫੌਜ ਦੇ ਚਾਲੀ ਸੂਰਮੇ ਸਿੰਘ—ਬੱਕੇ, ਭੁੱਖੇ ਭਾਣੇ ਤੇ

ਤਿਹਾਏ ਅਤੇ— ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮੁਗਲ ਫੌਜ ਦੇ ਦਸ ਲੱਖ ਸਿਪਾਹੀ ਸਨ। ਜਦ ਮੁਗਲ ਫੌਜ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਹਮਲੇ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਪੰਜ-ਪੰਜ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜੱਥੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਭੇਜਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦਾ ਜੈਕਾਰਾ ਛੱਡਿਆ ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧਦੀ ਆ ਰਹੀ ਮੁਗਲ ਫੌਜ ਨੂੰ ਟੁਟ ਕੇ ਪੈ ਗਏ।

ਉਪਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਤੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਉਪਰ ਬੈਠੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਤੀਰਾਂ ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਬਾਰਸ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਦੋ ਘੰਟੇ ਘਮਸਾਨ ਦੀ ਲੜਾਈ ਛਿੜੀ।

ਤਲਵਾਰਾਂ ਤੇ ਢਾਲਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਟੱਕਰ ਹੋਈ। ਤੀਰ ਤੇ ਨੇਜ਼ੇ ਚੱਲੇ। ਸੈਂਕੜੇ ਮੁਗਲ ਸਿਪਾਹੀ ਡਿੱਗੇ, ਲੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਲੱਥਾਂ ਢੇਰੀ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਇਤਨਾ ਲਹੂ ਵਗਿਆ ਕਿ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦਿਸਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਲਹੂ ਦੇ ਘਾਣ ਮਚ ਗਏ। ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਜੋਹ ਦਿਖਾਂਦੇ ਪੰਜਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਜੱਥਾ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਇਕ ਹੋਰ ਜੱਥਾ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਨਿਤਰਿਆ। ਅਨੇਕਾਂ ਮੁਗਲ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਕੇ ਉਹ ਭੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਗਏ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਗੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਘੇਰ ਕੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਜਾਣ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਧਦੀ ਆ ਰਹੀ ਮੁਗਲ

ਫੌਜ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਉਹ ਦੇਖੋ! ਤੀਰ ਕਿਵੇਂ ਚਲ ਰਹੇ ਹਨ, ਜੇਠੇ ਗੁੱਥਮ ਗੁੱਥਾ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।” ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੁਣੀ ਅਣਸੁਣੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ। ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੇਰ ਗੱਲ ਦੁਹਰਾਈ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਕਿਹੜੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹੋ? ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਹੋ।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇਹ ਵਾਕ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੰਘ ਲਾ-ਜਵਾਬ ਹੋ ਗਏ। ਜੰਗ ਵਿਚ ਜੁਝਨ ਲਈ ਓਹ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਲੱਗੇ। ਦੋਵੇਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਭੀ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ-ਪਿਤਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਨਵਾਂ ਉਤਸਾਹ ਮਿਲਿਆ।

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਗਏ ਤੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ-ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਥਾਪੀ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਅੱਠਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਜੱਥਾ ਨਾਲ ਘੱਲਿਆ।

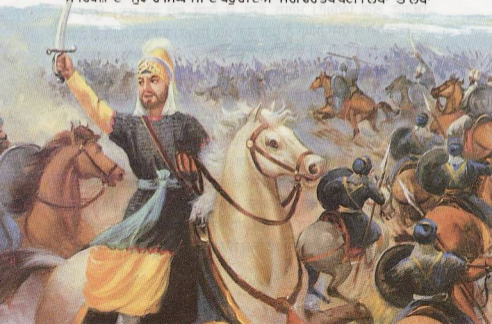
ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੜੇ ਚਾਅ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ੧੯ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਬੇਟੇ ਨੂੰ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਜਾਂਦਿਆਂ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਗੜੀ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦਿਆਂ ਹੀ ਸਭ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਜੈਕਾਰਾ ਛੱਡਿਆ, “ਬਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ, ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ”!

ਮੁਗਲ ਸਿਪਾਹੀ ਅੱਗੇ ਵਧੇ ਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਚਾਰੋਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਪਰ ਇਸ ਬੀਰ ਸਪੁੱਤਰ ਨੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਅਜੇਹੀ ਬੁਛਾੜ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕਈਆਂ ਦੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਵਿੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਫੇਰ ਗਰਜ ਕੇ ਲਲਕਾਰਿਆ ਕਿ ਜਿਸ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਹੈ ਉਹ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਕੇ ਲੜੇ। ਕਈ ਮੁਗਲ ਸਿਪਾਹੀ ਭੱਜ ਕੇ ਅੱਗੇ ਆਏ ਪਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਕਰਾਰੇ ਵਾਰ ਕੀਤੇ ਕਿ ਉਹ “ਯਾ ਅਲ੍ਹਾ, ਯਾ ਅਲ੍ਹਾ” ਪੁਕਾਰਦੇ ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਗਏ।

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਭੀ ਇਕ ਮੁਗਲ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਕੱਸ ਕੇ ਨੇਜ਼ਾ ਮਾਰਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਬਾਲ-ਬਾਲ ਬਚ ਗਏ ਪਰ ਘੋੜਾ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਪ ਨੇ ਪੈਦਲ ਹੀ ਜੰਗ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ। ਇਕਲਿਆਂ ਦੇਖ ਕੇ ਮੁਗਲ ਫੌਜ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਇਕੋ ਵਾਰ ਹਮਲਾ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਥੇ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਮਮਟੀ ਤੇ ਬੈਠੇ ਆਪਣੇ ਬੀਰ ਸਪੁੱਤਰ ਦੇ ਜੋਹਰ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਜੋਰ ਦਾ ਜੈਕਾਰਾ ਛੱਡਿਆ, “ਬਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ, ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ”, ਨਾਲ ਹੀ ਸੁਕਰ ਵਿਚ ਸਿਰ ਝੁਕ ਗਿਆ। ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਜੰਗ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੁੰਦਿਆਂ ਦੇਖ ਕੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਭੀ ਚਾਅ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ-ਪਿਤਾ ਜੀ ਤੋਂ ਜੰਗ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਤੇ ਅਸੀਸ ਦੇ ਕੇ ਪੰਜਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਭੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਘੱਲ ਦਿੱਤਾ।

ਪੋਣੇ ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਰਜ ਕੇ ਜੈਕਾਰੇ ਬੁਲਾਂਦੇ ਰਣ ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਆਣ ਪਹੁੰਚੇ।

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਜੰਗ ਫੇਰ ਭਖ ਪਈ। ਲੋਥਾਂ 'ਤੇ ਲੋਥਾਂ

ਡਿਗਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। ਮੁਗਲ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਵਧੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਤੇ ਪੰਜਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਬਹਾਦਰ ਸਪੂਤ ਨੇ ਨੌਜ਼ਾ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ। ਜਿਥੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨੌਜ਼ਾ ਲਗਦਾ, ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਉਂਦਾ। ਮੁਗਲ ਫੌਜ ਦੇ ਵਧਦੇ ਆ ਰਹੇ ਦਸਤਿਆਂ ਅੱਗੇ ਪੰਜ ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ ਟਿਕ ਸਕਦੇ ਸਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 'ਸਵਾ ਲਾਖ ਸੋਏਕ ਲਤਾਉ' ਪ੍ਰਤਖ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ। ਮੁਗਲ ਫੌਜ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਦਸਤੇ ਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਤਲਵਾਰ ਸੂਤ ਕੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਬੜੀ ਦੇਰ ਤਕ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਵਾਰ ਬਚਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਸੂਰਜ ਛਿਪਣ ਤਕ ਇਹ ਅਣਮੋਚੀ ਜੰਗ ਚਲਦੀ ਰਹੀ। ਉਧਰ ਸੂਰਜ ਨੇ ਮੂੰਹ ਲੁਕਾਇਆ, ਏਧਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚੰਨ ਪੁੱਤਰ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੂਜੇ ਬੇਟੇ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨ ਹੁੰਦਿਆਂ ਦੇਖ ਕੇ ਫੇਰ ਜ਼ੋਰ ਦਾ ਜੈਕਾਰਾ ਬੁਲਾਇਆ: "ਬਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ, ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ, ਸੁਕਰ ਹੈ ਅਮਾਨਤ ਅਦਾ ਹੋਈ।" ਕਿਤਨਾ ਅਨੋਖਾ ਪਿਤਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਬੇਟਿਆਂ ਨੂੰ ਜੰਗ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਲਈ ਆਪ ਘੱਲਿਆ।

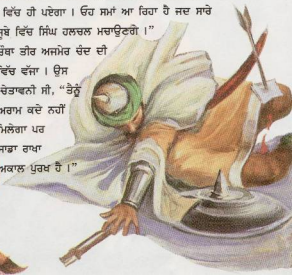
ਸੂਰਜ ਦੇ ਡਿੱਪ ਜਾਣ ਤੇ ਜੰਗ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈ। ਗੜੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬੈਠੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਹਿਰਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਤੇ ਫੇਰ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ।

ਅਰਦਾਸ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਚਾਰ ਤੀਰ ਮੁਗਲ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰੇ ਤੇ ਹਰ ਤੀਰ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਘੱਲੀ। ਇਕ ਤੀਰ ਖੁਆਜਾ ਮਹਿਮੂਦ ਅਲੀ ਦੀ ਪੋਟੀ ਨੂੰ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ “ਕਸਮ ਉਠਾ ਕੇ ਫਿਰ ਜਾਣਾ ਦੀਨ ਦੁਨੀ ਤੋਂ ਫਿਰ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਤੁਸਾਂ ਦੀਨ ਤੇ ਦੁਨੀ ਦੋਵੇਂ ਗਵਾ ਲਏ ਹਨ।” ਦੂਜਾ ਤੀਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ। ਚਿੱਠੀ ਵਿੱਚ ਅੰਕਿਤ ਸੀ, “ਕਸਮ ਖਾ ਕੇ ਜੋ ਬੇਈਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਦੋਜ਼ਖ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿੱਚ ਸੜਦਾ ਹੈ।

ਜੋ ਯਕੀਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਓਹ ਉੱਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।” ਤੀਜਾ ਤੀਰ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸੂਬੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਖਾਂ ਦੀ ਪੱਗ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਚਿੱਠੀ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਸੀ, “ਬੁਰਾਨ ਦੀ ਕਸਮ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਵਾਲਾ ਦੋਜ਼ਖ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪਏਗਾ। ਓਹ ਸਮਾਂ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਦ ਸਾਰੇ ਸੂਬੇ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘ ਹਲਚਲ ਮਚਾਉਣਗੇ।”

ਚੌਥਾ ਤੀਰ ਅਜਮੇਰ ਚੰਦ ਦੀ ਲੱਤ ਵਿੱਚ ਵੱਜਾ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਚੇਤਾਬਨੀ ਸੀ, “ਤੇਰੇ ਅਰਾਮ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ ਪਰ ਸਾਡਾ ਰਾਖਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੈ।”

ਗੜੀ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਏ ਬਾਕੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ :
“ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੁਣ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਾਂਗ ਜਾਨ ਵਾਰ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ
ਨਹੀਂ। ਸਾਡੇ ਲਹੂ ਦੀ ਇਕ ਬੂੰਦ ਵੀ ਵਿਅਰਥ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗੀ। ਜਦ ਤੱਕ ਸਾਡਾ ਨਾਂ
ਨਿਸ਼ਾਨ ਬਾਕੀ ਰਹੇਗਾ, ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਖੂਨ ਦਾ ਬਦਲਾ ਖੂਨ ਨਾਲ ਦੇਣਾ ਹੀ
ਪਏਗਾ।”

ਆਪਣੇ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿੰਦੇ ਕਿਹਾ :

“ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਸਦਾ ਚਾਰ ਓਟਾਂ ਹਨ—ਪਹਿਲੀ ਓਟ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ, ਦੂਜੀ ਸਤਿਗੁਰੂ
ਦੀ, ਤੀਜੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਤੇ ਚੌਥੀ ਆਪਣੀ। ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰ ਓਟਾਂ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਡਟੇ
ਰਹਿਣਾ। ਰਣਭੂਮੀ ਵਿਚ ਪਿੱਠ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਣੀ ਤੇ ਸਦਾ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਲਾਜ
ਰੱਖਣੀ।”

ਗੜੀ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਏ ਬਾਕੀ ਦਸ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਦਸ਼ਾ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਗੜੀ ਛੱਡਣੀ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੰਨ ਨਹੀਂ ਸਨ ਰਹੇ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਮਤਾ ਪਕਾਇਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਦੀ ਪੰਥ ਨੂੰ ਬੜੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹਾ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਚੁਣੇ ਤੇ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਮਤਾ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸੇ ਰਾਤ ਹਵੇਲੀ ਛੱਡ ਜਾਣ। “ਆਪੇ ਗੁਰੂ ਚੋਲਾ” ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦਾ ਹੁਕਮ

ਮੰਨਣਾ ਪਿਆ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਰਤ ਲਗਾਈ ਕਿ ਓਹ ਗੜੀ ਛੱਡਦਿਆਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਕੇ ਜਾਣਗੇ।

ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ—ਲੈ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੇ ਮੁਹਾਂਦਰੇ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਲਗੀ ਲਗਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਪੁਸ਼ਾਕਾ ਪਹਿਨਾ ਕੇ ਉੱਚੀ ਮਮਤੀ ਤੇ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ।

ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੁਰਜ ਉਪਰ ਖਲੋ ਕੇ ਆਪ ਨਰਸਿੰਘ ਵਜਾ ਕੇ ਹਵੇਲੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਤੇ ਇਕ ਉੱਚੀ ਟਿੱਬੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਕਿਹਾ—
“ਪੀਰੇ ਹਿੰਦ ਮੇ ਰਵੈਦ”—

ਹਿੰਦ ਦਾ ਪੀਰ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਮੁਗਲ ਫੌਜਾਂ ਵਿਚ ਖਲਬਲੀ ਮਚ ਗਈ। ਉਭੜਵਾਹੇ ਉੱਠੇ, ਕੋਈ ਉੱਚੀ ਟਿੱਬੀ ਵੱਲ ਦੌੜੇ। ਮਿਸ਼ਾਲਚੀ ਰਾਹ ਦਿਖਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਿਸ਼ਾਲਚੀ ਦਾ ਅਜਿਹਾ

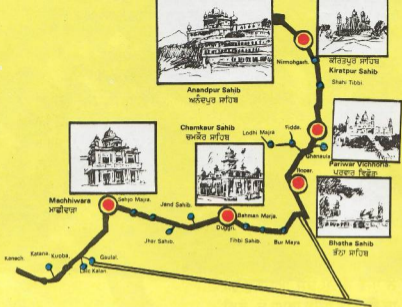
ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਇਆ ਕਿ ਮਿਸ਼ਾਲ ਹੇਠਾਂ ਡਿਗ ਪਈ ਤੇ ਬੁਝ ਗਈ। ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦੇ ਤੱਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਗੜੀ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਏ ਬਾਕੀ ਸੱਤ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਵਾਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਹੁ ਫੁਟਦਿਆਂ ਜਦ ਮੁਗਲ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਸੱਤ ਸਿੰਘ ਤਲਵਾਰਾਂ ਪੂਹ ਕੇ ਜੈਕਾਰੇ ਗਜਾਏ ਬਾਹਰ ਆਏ। ਇਕ ਇਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਈ ਮੁਗਲ ਫੌਜੀਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜੰਗ ਵਿਚ ਜੁਝਦੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ

ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਫੌਜ ਦੇ ਸੱਤ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਇਸ ਅਣਮੋਚੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮੁਗਲਾਂ ਨਾਲ ਬੜੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਟੱਕਰ ਲਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕਹੇ ਵਾਕ ਸੱਚ ਕਰ ਦਿਖਾਏ — “ਸਵਾ ਲਾਖ ਸੇ ਏਕ ਲੜਾਉਂ। ਤਬ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਕਹਾਉਂ।” ਆਪਣੇ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਲਾਜ ਰੱਖੀ ਤੇ ਵਾਰੋ-ਵਾਰੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਕੇ ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆ ਤੱਕ ਆਪਣੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਲਾਸਾਨੀ ਮਿਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕਰ ਗਏ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੱਤਾਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਕਲਗੀ ਵਾਲੇ ਵਰਗੀ ਸੋਹਣੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਹਿਨੇ ਹੋਏ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਮੁਗਲਾਂ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਭੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਖਬਰ ਦਿੱਤੀ, ਪਰ ਇਹ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਬੜੀ ਦੂਰ ਜੰਗਲਾਂ ਜੂਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਦੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ।

ਮਾਛੀਵਾਰੇ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਅਸੀਂ ਨਿਤ ਗਾਂਦੇ ਹਾਂ :

ਮਿਤਰ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਹਾਲੁ ਮੁਰੀਦਾਂ ਦਾ ਕਹਣਾ।

ਤੁਧੁ ਬਿਨੁ ਰੋਗ ਰਜਾਈਆਂ ਦਾ ਓਢਣ

ਨਾਗ ਨਿਵਾਸਾ ਦੇ ਰਹਣਾ।

ਸੂਲ ਸੁਰਾਹੀ ਖੰਜਰੁ ਪਿਯਾਲਾ

ਬਿੰਗ ਕਸਾਈਯਾਂ ਦਾ ਸਹਣਾ।

ਯਾਰੜੇ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਸਬਰੁ ਚੰਗਾ

ਭੱਠ ਖੇੜਿਆਂ ਦਾ ਰਹਣਾ॥੧॥੬॥ (ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ ੭੧੧)

ਤਿੰਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਦੇ ਸਿਦਕੀ ਸਿਖ ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਆਪ ਦਾ ਇਕ ਪਹਿਲਾ ਸੇਵਕ ਗੁਲਾਬਾ ਵੀ ਮਿਲ

ਗਿਆ। ਨਬੀ ਖਾਨ ਤੇ ਗ਼ਨੀ ਖਾਨ ਪਠਾਣ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਈ ਚੰਗੇ ਘੋੜੇ ਢੂੰਡ ਕੇ ਲਿਆਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਭੀ ਆ ਗਏ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਭੀ ਖਬਰ ਮਿਲ ਗਈ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਫਤਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਨਵਾਬ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਦੀਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਚਿਣ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਹ ਭੀ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਬਥੇਰੇ ਲਾਲਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਪਰ ਅਖੀਰ ਤਕ ਉਹ ਡਟੇ ਰਹੇ ਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਲਾਜ ਰੱਖੀ। ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਦੇਣ ਬਾਰੇ ਭੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਾਹੀ ਦੇ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਤੀਰ ਦੀ ਨੱਕ ਨਾਲ ਉਖੇੜ ਕੇ ਫਰਮਾਇਆ:—

“ਇਹ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਹੁਣ ਜੜ੍ਹੋਂ ਪੁਟਿਆ ਗਿਆ।”

ਲਾਸਾਨੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿਰ ਨਿਵਾ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਕੀਤਾ ਕਿ

ਆਪ ਦੀ ਅਮਾਨਤ ਆਪ ਪਾਸ ਪੁਜ ਗਈ ਹੈ।

ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਤੋਂ ਚਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਨੇਚ, ਜਟਪੁਰਾ, ਧਲਿਆਣੀ, ਚਕਰ, ਤਖਤੂਪੁਰਾ ਤੇ ਮਸੇਲ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਦੀਨਾ ਪਿੰਡ ਜਾ ਪੁਜੇ। ਏਥੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਦੇਸੂ ਤਰਖਾਣ ਦੇ ਚੁਬਾਰੇ ਵਿਚ ਟਿਕਾਣਾ ਕੀਤਾ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਦੀਨਾ ਤੋਂ ਕਾਂਗੜੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਉਥੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਕ ਲੰਮੀ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ਜਿਸ ਨੂੰ “ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ” ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਕਿਹਾ—ਤੈਨੂੰ ਮਾਨ ਹੈ ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਅਤੇ ਹਕੂਮਤ ਤੇ, ਮੈਨੂੰ ਮਾਨ ਹੈ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭੂ ਤੇ।

ਤੂੰ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈਂ ਪਰ ਧਰਮ ਈਮਾਨ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਹੈਂ।

ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ—ਚਾਰ ਚਿੰਗਾੜੀਆਂ ਬੁਝਾਉਣ ਨਾਲ ਅੱਗ ਨਹੀਂ ਬੁਝ ਜਾਂਦੀ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਖੂਨ ਦਾ ਪਿਆਸਾ ਹੋਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਖੁਦਾ (ਰਬ) ਤੇਰਾ ਭੀ ਲਹੂ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਹੀ ਵਗਾਏਗਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜਦ ਹੋਰ ਸਭ ਹੀਲੇ ਬੇਕਾਰ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਰਖਿਆ ਲਈ ਤਲਵਾਰ ਚਲਾਣਾ ਨਾ ਸਿਰਫ ਠੀਕ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਧਰਮ ਵੀ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ— ਤੂੰ ਖਬਰਦਾਰ ਹੋ, ਖਾਲਸਾ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਤੇਰੇ ਵਰਗੇ ਬੁੱਤਾਂ ਨੂੰ ਢਾਹੁਣ ਵਾਲਾ ਅਜਿਹਾ ਖਾਲਸਾ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਦਰਸ਼ ਹੈ:

**ਦੇਹਿ ਸ਼ਿਵਾ ਥਰ ਮੇਹਿ ਇਹੈ,
ਸੁਭ ਕਰਮਨ ਤੇ ਕਥਹੂੰ ਨ ਟਰੈਂ।
ਨ ਡਰੈਂ ਅਹਿ ਸੇ ਜਥ ਜਾਇ ਨਰੈਂ,
ਨਿਸਚੈ ਕਰ ਆਪਨੀ ਜੀਤ ਕਰੈਂ।
ਅਰ ਸਿਖਹੋ ਆਪਨੇ ਹੀ ਮਨ ਕੇ,
ਯਹ ਨਾਲਚ ਹਉ ਗੁਨ ਤਉ ਉਚਰੈਂ।
ਜਥ ਆਵ ਕੀ ਅਉਧ ਨਿਦਾਨ ਬਨੈ,
ਅਤ ਹੀ ਰਨ ਮੈ ਤਥ ਜੂਝ ਮਰੈਂ॥**

ਕਿਆ ਸੋਹਣਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਜੋਗੀ ਅਲਾਹਯਾਰ ਖਾਨ ਨੇ ਕਿ :

**ਬਸ ਏਕ ਹਿੰਦ ਮੈਂ ਤੀਰਥ ਹੈ ਯਾਤਰਾ ਕੇ ਲੀਏ।
ਕਟਾਏ ਥਾਪ ਨੇ ਥਚੇ ਜਗਾਂ ਖੁਦਾ ਕੇ ਲੀਏ।
ਚਮਕ ਹੈ ਮੇਹਰ ਕੀ ਚਮਕੋਰ ਤੇਰੇ ਜ਼ਰੋਂ ਮੈਂ।**

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ

ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ (ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ), ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।